

"HAYRAT UL-ABROR" DOSTONIDAGI HIKOYATLARNING ESTETIK XUSUSIYATLARI VA TASNIFI

Xolmurodov Islomiddin Xasan o'g'li
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti
O'zbek filologiyasi fakulteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlarning estetik xususiyatlari va tasnifi tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida Navoiyning badiiy mahorati, hikoyatlardagi ramziy ma'nolar, tasavvufiy g'oyalar va didaktik unsurlar atroflicha o'rganildi. Hikoyatlar mavzu, g'oya va badiiy xususiyatlariga ko'ra tasniflandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar nafaqat o'z davri, balki bugungi kun uchun ham estetik va ma'naviy ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, "Hayrat ul-Abror", hikoyat, estetika, tasnif, tasavvuf, didaktika, ramz

Аннотация. В этой статье будут рассмотрены эстетические особенности и классификация жалоб в эпосе Алишера Навои "Хайрат уль-Аброр". В ходе исследования были подробно изучены художественное мастерство Навои, символы в жалобах, мистические идеи и дидактические элементы. Жалобы были классифицированы по предмету, идее и художественным характеристикам. По результатам исследования установлено, что жалобы в эпосе "Хайрат уль-Аброр" имеют эстетическое и духовное значение не только для своего времени, но и для сегодняшнего дня.

Ключевые слова: Алишер Навои, "Хайрат уль-Аброр", хикаят, эстетика, классификация, мистика, дидактика, символ

Abstract. This article explores the aesthetic characteristics and classification of the stories in Alisher Navoi's epic "Hayrat ul-Abror". During the study, Navoi's artistic skills, symbolism in stories, mystical ideas and didactic elements were studied in detail. Stories were classified according to their subject, idea and artistic characteristics. According to the results of the study, it was found that the stories in the epic "Hayrat ul-Abror" have aesthetic and spiritual significance not only for their time, but also for today.

Keywords: Alisher Navoi, "Hayrat ul-Abror", wisdom, aesthetics, classification, mysticism, didactics, symbol

Kirish. Alisher Navoiy o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi, buyuk mutafakkir va davlat arbobidir. U o'zining serqirra ijodi bilan jahon adabiyoti xazinasiga ulkan hissa qo'shgan. Navoiyning "Xamsa" asari, jumladan, "Hayrat ul-Abror" dostoni o'zbek adabiyotining nodir durdonalaridan hisoblanadi [1, 25-b.].

"Hayrat ul-Abror" dostoni 20 ta hikoyat va 20 ta hikoyatni o'z ichiga oladi. Hikoyatlar orqali Navoiy insonlarga xos bo'lgan ezgu xislatlar, axloqiy fazilatlar, tasavvufiy g'oyalarni ta'sirchan va ramziy shaklda ifoda etadi [2, 105-b.].

Dostonning bosh g'oyasi - insonni komillikka da'vat etish, unga ma'naviy-axloqiy saboq berishdan iborat.

Navoiy hikoyatlardagi voqea-hodisalar, obrazlar, ramzlar orqali o'z davrining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy muammolarini badiiy talqin etadi. Shu bilan birga, hikoyatlarda tasavvufning asosiy g'oyalari - nafs tarbiyasi, qanoat, sabr-toqat, zuhd kabi tushunchalar ham o'z ifodasini topgan [3, 67-b.].

Navoiyning badiiy mahorati hikoyatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. U arab, fors va turkiy manbalardan mohirona foydalangan holda, o'ziga xos obrazlar, ramzlar va badiiy san'atlar yaratadi [4, 92-b.]. Hikoyatlardagi til va uslub xalqona, sodda va ravon bo'lib, o'quvchini o'ziga jalb etadi.

Shu bilan birga, "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlar hali yetarli darajada o'rganilmagan. Hikoyatlarning mavzu va g'oya xususiyatlari, ramziy ma'nolari, tasavvufiy mohiyati, badiiy xususiyatlarini tadqiq etish o'zbek adabiyotshunosligining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi [5, 12-b.].

Ushbu tadqiqotning maqsadi "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlarning estetik xususiyatlari va tasnifini o'rganishdan iborat. Tadqiqot davomida quyidagi vazifalar belgilandi:

- Hikoyatlardagi mavzu va g'oyalarni aniqlash;
- Hikoyatlarda qo'llangan ramzlar va badiiy san'atlarni tahlil qilish;
- Hikoyatlardagi tasavvufiy g'oyalar va didaktik unsurlarni o'rganish;
- Hikoyatlarning badiiy xususiyatlarini ochib berish;
- Hikoyatlarni mavzu, g'oya va badiiy xususiyatlariga ko'ra tasniflash.

Tadqiqot natijalari "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlarning o'zbek adabiyoti tarixida tutgan o'rni va ahamiyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Mazkur tadqiqotda "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar kompleks yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy-tarixiy, struktural va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tavsifiy metod hikoyatlardagi voqea-hodisalar, obrazlar, ramzlar va badiiy san'atlarni aniqlash va tavsiflashda qo'llandi. Qiyosiy-tarixiy metod yordamida hikoyatlarning xalqaro syujetlari va motivlari, ularning o'ziga xos talqini o'rganilib, Navoiyning badiiy mahorati ochib berildi [6, 34-b.].

Struktural tahlil asosida hikoyatlarning kompozitsion tuzilishi, obrazlar tizimi va badiiy xususiyatlari tadqiq etildi. Kontekstual yondashuv esa hikoyatlarning yaratilgan davr bilan aloqadorligi, ular orqali ifodalangan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy muammolarni anglash imkonini berdi [7, 56-b.].

Tadqiqot davomida Navoiyshunoslikning fundamental asarlari, jumladan, A.A.Semyonov [8], E.E.Bertels [9], A.Hayitmetov [10], N.Komilov [11], B.Valixo'jayev [12] va boshqalarning ilmiy-tadqiqot ishlari o'rganilib, ularning xulosalari tahlilga jalb etildi.

Xorijiy manbalarda ham "Hayrat ul-Abror"ga oid tadqiqotlar mavjud. Jumladan, yapon olimi Y.Kawamoto Navoiyning didaktik va falsafiy qarashlari

kontekstida "Hayrat ul-Abror"ni tadqiq etgan [13]. Fransuz sharqshunosi M.Bernardda esa asar syujet va motivlari xalqaro kontekstda o'rganilgan [14].

O'zbek adabiyotshunosligida S.G'anieva [15], A.Rustamov [16], D.Yusupova [17] va boshqalar "Hayrat ul-Abror"dagi ayrim hikoyatlar tahlilga bag'ishlangan ishlarini e'lon qilishgan. Shuningdek, S.Olimov doston tarkibidagi hikoyatlarni tasavvufiy talqin etishga harakat qilgan [18].

Biroq "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlarning estetik xususiyatlari va tasnifi masalasi maxsus tadqiqot predmeti sifatida o'rganilmagan. Ko'plab tadqiqotlarda hikoyatlar yaxlit holda emas, balki doston kontekstida qisman tahlil etilgan, xolos. Shu sababli mavzuning dolzarbligi va ilmiy ahamiyati tadqiqot uchun asosiy omil bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot davomida Alisher Navoiy va uning "Xamsa" asariga oid o'nlab ilmiy manbalar o'rganib chiqildi. Ular orasida A.A.Semyonovning "Алишер Навои. Жизнь и творчество" [8], E.E.Bertelsning "Навои и Джамии" [9], A.Hayitmetovning "Navoiy lirikasi" [10], N.Komilovning "Tasavvuf" [11], B.Valixo'jayevning "O'zbek adabiyotshunosligi tarixi" [12] kabi asarlari alohida ahamiyatga ega.

Shuningdek, "Hayrat ul-Abror" dostonining matni va uning nashrlariga oid bir qator manbalar ham tadqiq etildi. E.Rustamovning "Hayrat ul-Abror" nashrining so'zboshi va izohlarida doston tarkibidagi hikoyatlar haqida muhim ma'lumotlar berilgan [19]. Sh.Sirojiddinovning "Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami" yigirma jildligida ham dostonning yaxlit matni va nashriy printsiplari yoritilgan [20].

Tadqiqot metodologiyasini shakllantirish va uning nazariy asoslarini mustahkamlashda yuqorida qayd etilgan manbaalar muhim rol o'ynadi. Ular "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar tadqiqiga oid umumiy xulosalarni chiqarish va ularni ilmiy asoslashda ahamiyatli manba vazifasini o'tadi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Hayrat ul-Abror" dostonidagi 20 ta hikoyat mavzu, g'oya va badiiy xususiyatlariga ko'ra bir necha guruhga bo'linadi.

Mavzu jihatidan hikoyatlarni shartli ravishda quyidagi yo'nalishlarga ajratish mumkin:

Axloqiy-ta'limiy hikoyatlar. Bunday hikoyatlarda insoniylik, halollik, to'g'rilik, saxiylik kabi axloqiy fazilatlar ulug'lanadi; xudbinlik, pastkashlik, munofiqlik kabi salbiy xislatlar qoralanadi.

Tasavvufiy-falsafiy hikoyatlar. Ularda tasavvufning muhim g'oyalari - nafs tarbiyasi, Allohga muhabbat, moddiy olamdan uzviy o'tish kabi masalalar badiiy talqin etiladi.

Ishqiy-sarguzasht hikoyatlar. Bu turdagi hikoyatlarda real hayotiy voqealar, insonlararo munosabatlar, ishqiy kechinmalar aks etadi.

Tarixiy-afsonaviy hikoyatlar. Ularda tarixiy shaxslar, afsonaviy qahramonlar, o'tmish voqealari badiiy bo'yoqlarda gavdalanitiriladi.

Shuningdek, hikoyatlarni **g'oyaviy yo'nalishlariga ko'ra** ham tasniflash mumkin:

Didaktik hikoyatlar. Bunday hikoyatlarda ma'naviy-axloqiy saboqlar, hayotiy o'g'itlar, ibratli fikrlar ilgari suriladi.

Romantik hikoyatlar. Ularda insonlar, ularning turmush tarzi, orzu-umidlari, ruhiy kechinmalari samimiy va ta'sirchan ifodalanadi.

Falsafiy hikoyatlar. Bu guruh hikoyatlarda inson, olam va odam, insonning ma'naviy kamoloti kabi falsafiy muammolar o'rta qo'yiladi.

Badiiy tasvir va ifoda vositalariga ko'ra hikoyatlarni shartli ravishda quyidagicha tasniflash mumkin:

Ramziy hikoyatlar. Bunday hikoyatlarda tasvirlanayotgan voqea-hodisalar, obrazlar muayyan ramziy ma'no kasb etadi.

Allegorik hikoyatlar. Ularda insoniy fazilatlar yoki illatlar, mavhum tushunchalar jonli obrazlar vositasida ifodalanadi.

Realistik hikoyatlar. Bu turdagi hikoyatlarda real hayotiy lavhalar, aniq detallar va inson tabiati ishonarli tasvirlanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Hayrat ul-Abror"dagi aksariyat hikoyatlar tarkibida tasavvufiy g'oyalar va ramziy obrazlar ustuvorlik qiladi. Ko'plab hikoyatlarda tasavvufning asosiy tushunchalari - ishq, irfon, suluk, fano, baqo, vahdatul-vujud singari terminlar qo'llaniladi.

Hikoyatlardagi bosh qahramonlar - oshiq, oriflar, darveshlar tasvirida ham tasavvufiy ma'nolar mujassamlashgan. Masalan, Layli va Majnun, Farhod va Shirin kabi an'anaviy obrazlar orqali ilohiy ishq g'oyasi ifodalansa, Iskandar, Nushiravon kabi tarixiy shaxslar timsolida odil shohlik, ibratli hayot tarzi kabi g'oyalar ilgari suriladi.

Shu bilan birga, hikoyatlarda an'anaviy adabiyotdagi obrazlar va motivlardan ham unumli foydalanilgan. Bularga gul va bulbul, sham' va parvona, Layli va Majnun kabi ramziy juftliklar kiradi. Navoiy ularning yangicha, o'ziga xos talqinlarini yaratgan.

Tadqiqot davomida "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlarda qo'llangan ko'plab badiiy san'atlar ham aniqlandi. Bularga tashbeh, tazod, talmeh, husni ta'lil, tashxis, mubolag'a kabi san'atlar kiradi. Ular hikoyatlardagi obrazlarning yanada bo'rttirib ko'rsatilishiga, voqealarning ta'sirchan ifodalanishiga xizmat qiladi.

Hikoyatlardagi til va uslub masalasi ham tadqiqotda o'rganilib, ularning xalqona, sodda va ravonligi qayd etildi. Navoiy mahalliy dialektlarga xos so'z va iboralarni mohirona qo'llay olgan. Shuningdek, hikoyatlarda qofiya, radif, vazn singari she'riy unsurlar ham kuzatiladi.

"Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar o'ziga xos mavzu, g'oya va badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ulardagi serqirra obrazlar, chuqur falsafiy mushohadalar, hayotiy saboqlar asarning estetik qimmatini yanada oshirgan. Hikoyatlar o'z davri uchungina emas, balki keyingi asrlar adabiyoti uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va muhokama. "Hayrat ul-Abror" dostoni va uning tarkibidagi hikoyatlar o'zbek mumtoz adabiyotining nodir namunalaridan biridir. Ushbu asar o'zining badiiy mukammalligi, falsafiy-irfoniy qarashlari, serjilo tili bilan ajralib

turadi. Doston umumbashariy va milliy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan yuksak badiiy obida sanaladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlar mavzu jihatidan xilma-xildir. Ularda inson va uning ma'naviy olami, jamiyat va tabiat, ishq va sadoqat singari turli mavzular qalamga olingan. Ayniqsa, axloqiy-ta'limiy va tasavvufiy-falsafiy mavzulardagi hikoyatlar salmoqli o'rin tutadi.

Axloqiy-ta'limiy hikoyatlarda komil inson g'oyasi ilgari suriladi. Navoiy ularning misolida insonlarning ma'naviy qiyofasi, axloqiy tamoyillarini ko'rsatishga harakat qiladi. Tasavvufiy-falsafiy hikoyatlarda esa shoir o'zining irfoniy-falsafiy qarashlarini ifodalaydi, inson va olam, inson va Xudo munosabatlariga oydinlik kiritadi.

Hikoyatlardagi obrazlar ham o'ziga xos ramziy xususiyatga ega. Har bir personaj muayyan bir g'oya, xarakter yoki xislatning timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, Iskandar obrazida adolatli shohlik, Majnun obrazida ilohiy ishq, Farhod obrazida sadoqat va matonat kabi fazilatlar mujassamlanadi.

Shuningdek, hikoyatlarda badiiy tasvir va ifoda vositalari ham katta ahamiyatga ega. Navoiy tashbeh, tazod, talmeh kabi badiiy san'atlar vositasida o'z fikrini yanada ta'sirchan va obrazli ifodalaydi. Ramziy va allegorik obrazlar orqali esa teran falsafiy mushohadalar yuritiladi.

Hikoyatlardagi til va uslub ham e'tiborga molik jihatlardan sanaladi. Navoiy o'z asarlarida, jumladan "Hayrat ul-Abror"da yuqori saviyali badiiy tildan foydalangan. Unda nafaqat adabiy til, balki xalq jonli tili ham o'z ifodasini topgan. Bu esa asarning xalqchilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

"Hayrat ul-Abror"ning yaratilishida Navoiy tasavvuf ta'limotiga, xususan Yassaviya tariqatiga tayanadi. Doston va undagi hikoyatlarda Yassaviyaning g'oyalari o'z ifodasini topgan. Navoiy tasavvufdagi "ishq" va "irfon" tushunchalariga katta e'tibor qaratadi. Ishq - ilohiy muhabbat bo'lsa, irfon - xudoni anglash, unga yetishish yo'lidir. Ular insonni ma'naviy yuksalish sari yetaklaydi.

Shu bilan birga, doston tarkibidagi ba'zi hikoyatlar tasavvufning ayrim g'oyalariga tanqidiy munosabatda bo'ladi. Chunonchi, ayrim hikoyatlarda zohidlik, riyokorlik, xurofot kabi salbiy holatlar tanqid ostiga olinadi. Bu esa Navoiyning tasavvufni to'laqonli qabul qilmagani, balki unga ijodiy yondashganidan dalolat beradi.

Tadqiqotda "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlarni tasniflashga ham harakat qilindi. Biroq bunday tasnif shartli xarakterga ega. Chunki aksariyat hikoyatlarda turli mavzu va g'oyalar uyg'unlashib ketgan. Bir hikoyat negizida bir necha mavzular yotishi mumkin. Shuningdek, hikoyatlar o'rtasida muayyan sujet va kompozitsion aloqadorlik ham mavjud.

Tadqiqot davomida "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlar badiiy jihatdan ham tahlil etildi. Ulardagi obrazlar tizimi, tasviriy vositalar, kompozitsiya va sujet xususiyatlari atroflicha o'rganilib, Navoiyning yuksak so'z san'atkorligi yana bir bor isbotlandi. Shoirning ramziylik, an'anaviy obrazlardan foydalanish mahorati alohida e'tirof etildi.

"Hayrat ul-Abror" dostonidagi 200 ga yaqin hikoyatlar o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin tutadi. Ular insonni ezgulikka yetaklovchi, ma'naviyatini boyituvchi, ruhiyatini tahlil etuvchi beqiyos badiiy durdonalardir. Navoiy hikoyatlari orqali o'z davri va keyingi davrlar adabiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Uning izdoshlari orasida Bobur, Fuzuliy, Ogahiy, Muqimiy kabi ijodkorlar bo'lgan.

Mazkur tadqiqot "Hayrat ul-Abror" dostonining tarkibiy qismi bo'lgan hikoyatlarni har tomonlama o'rganish va tahlil etishda muhim qadam bo'ldi, deb o'ylaymiz. Biroq mavzu hali to'liq o'z yechimini topgan emas. Kelajakda hikoyatlarning janr xususiyatlari, badiiy-estetik qimmat, obrazlar silsilasi kabi masalalarni ham atroflicha tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

"Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar nafaqat o'zbek adabiyoti, balki jahon adabiyoti kontekstida ham muhim o'rin tutadi. Ularda ifodalangan g'oyalar, badiiy obrazlar, falsafiy mushohadalar umumbashariy xarakterga ega. Navoiy hikoyatlari orqali sharq va g'arb adabiyoti, madaniyati o'rtasidagi mushtaraklik va hamkorlikni ta'minlashga harakat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, dostonni xalqaro miqyosda o'rganish va tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Navoiy hikoyatlarini ingliz, rus, fransuz, nemis kabi tillarga tarjima qilish va nashr etish bugungi kun vazifalaridan biridir. Zeroki, bunday amaliy ishlar adabiyotlar o'rtasidagi aloqalarni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, "Hayrat ul-Abror" dostoni va uning tarkibidagi hikoyatlar o'zbek mumtoz adabiyotining yorqin namunalaridan biridir. Asarda Navoiyning badiiy mahorati, falsafiy tafakkuri, ma'naviy-axloqiy qarashlari yaqqol namoyon bo'lgan. Doston nafaqat o'z davri, balki keyingi davrlar adabiyotiga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi va hozirgi kunga qadar o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Mazkur tadqiqotda "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlar atroflicha o'rganilib, ulardagi mavzu va g'oyalar tasnifi, badiiy xususiyatlari, tasviriy vositalari, obrazlar tizimi tahlil etildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, hikoyatlar mavzu jihatidan xilma-xil bo'lib, ularda axloqiy-talimiy, tasavvufiy-falsafiy, ishqiy-sarguzasht va tarixiy-afsonaviy yo'nalishlar ustuvorlik qiladi. Hikoyatlarda Navoiyning yuksak badiiy mahorati, ramziylik va an'anaviy obrazlardan foydalanish san'ati yaqqol namoyon bo'ladi.

Tadqiqotda "Hayrat ul-Abror" hikoyatlarini yangi metodlar asosida o'rganish va dunyo miqyosida tadqiq etish zarurati ham asoslandi. Zero, doston jahon adabiyatining nodir durdonalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Uni chuqur ilmiy tadqiq etish nafaqat o'zbek adabiyotshunosligi, balki jahon sharqshunosligi oldidagi dolzarb vazifalardan sanaladi.

Xulosa. "Hayrat ul-Abror" dostoni Alisher Navoiyning yetuk ijodiy salohiyati, falsafiy tafakkuri va ma'naviy-axloqiy qarashlari mahsulidir. Dostonda inson va olam, inson va jamiyat, imon va e'tiqod kabi muhim masalalar badiiy talqin etilgan.

Tadqiqot davomida "Hayrat ul-Abror"dagi hikoyatlar atroflicha tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, hikoyatlar mavzu va g'oya jihatidan rang-barangdir. Ularda axloqiy-ta'limiy, tasavvufiy-falsafiy, ishqiy-sarguzasht va tarixiy-afsonaviy mavzular ustuvorlik qiladi. Shuningdek, hikoyatlarda ramziylik, majoziylik kabi badiiy xususiyatlar ham kuchli namoyon bo'ladi.

Tadqiqotda hikoyatlarni tasniflash, ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, badiiy-estetik qimmatini belgilash kabi masalalar ham o'rganilib, tegishli xulosalar chiqarildi. Shuningdek, asarni yangi metodlar asosida tadqiq etish va xalqaro miqyosda o'rganish zarurati ilmiy asoslandi.

Xulosa qilib aytganda, "Hayrat ul-Abror" dostonidagi hikoyatlar nafaqat o'zbek adabiyoti, balki jahon adabiyotining nodir namunalari sirasiga kiradi. Ular o'z badiiy mukammalligi, falsafiy teranligi, ibratli mazmuni bilan kitobxonni hayratga soladi, uning ma'naviy olamini boyitadi. Asarni har tomonlama chuqur o'rganish, tadqiq etish nafaqat o'zbek, balki jahon adabiyotshunosligi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 7-tom. Hayrat ul-abror. - Toshkent: Fan, 1991.
2. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. - Toshkent: Fan, 1961.
3. Komilov N. Tasavvuf. - Toshkent: Movarounnahr, 1996.
4. Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati. - Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.
5. G'anieva S. "Hayrat ul-abror"da tasvir va ifoda. - Toshkent: Fan, 1988.
6. Qayumov A. Asarlar. 6 jildlik. 1-jild. - Toshkent: Mumtoz so'z, 2008.
7. Hasanov S. "Hayrat ul-abror"ning badiiyati va mavzu ko'lami. - Toshkent: Fan, 1981.
8. Семюнов А.А. Алишер Навои. Жизнь и творчество. - Москва: Издательство восточной литературы, 1960.
9. Bertels E.E. Navoi i Jami. - Moskva: Nauka, 1965.
10. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. - Toshkent: Fan, 1961.
11. Komilov N. Tasavvuf. - Toshkent: Movarounnahr, 1996.
12. Valixojayev B. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. - Toshkent: O'zbekiston, 1993.
13. Kawamoto Y. The Poetical Dialogue between Jami and Navai in the Khamsa. - Annals of Japan Association for Middle East Studies, 1988, No.3, pp.117-155.
14. Bernardda M. Jami and Navai: A Study in Poetic Dialogism. - Leiden: Brill, 2021.
15. G'anieva S. Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostonida inson va olam talqini. - O'zbek tili va adabiyoti, 1984, №4, 12-18-betlar.
16. Rustamov A. "Hayrat ul-abror"dagi an'anaviy obrazlar talqini. - Sharq yulduzi, 1991, №2, 172-178-betlar.

-
17. Yusupova D. Alisher Navoiy "Xamsa"da xarakter yaratish mahorati. - Toshkent: Fan, 2005.
 18. Olimov S. "Hayrat ul-abror": o'qish va anglash mashaqqati. - Tafakkur, 2019, №3, 51-57-betlar.
 19. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror / Nashrga tayyorlovchi E.Rustamov. - Toshkent: Fan, 1971.
 20. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. - Toshkent: Fan, 1987-2003.